Van het onderſcheyt ende verkieſinge van 't Vleeſch.

Het XI. Capittel.

HEt vleeſch dient met beſcheyt en onderſcheyt gegeten,
En dit is vvonder nut voor u te zijn gevveten;
Het is een groot verſchil vvaer ſigh een dier onthout
Of op een ſchralen bergh, of in het groene vvout.
En offet heeft verkeert ontrent de dorre landen,
Daer yder voelt de Son met heete ſtralen branden,
Dan offet in de kou geduerigh is gevoedt,
En daer het in de ſnee ſyn vvooningh hebben moet.
En of het kruyden eet, of anders harde baſten,
Die maegh en ingevvant geduerigh overlaſten,
En of men eenigh beeſt ontrent den vvinter ſlacht,
Dan of men langer toeft, en tot de ſomer vvacht.
En of het in het boſch ſyn vryheyt heeft genoten,
Dan of het in de koy plagh op te zyn geſloten.
Siet dit loopt op het vleeſch. Maer leert dit voor het leſt:
Is't jongh, en kort, en mals, ſoo is het alder-beſt.

HEt onderſcheyt van 't Vleeſch vvel te maken heeft ons *Oribaſius* met korte woorden geleert: De *kortigheyt* ende *malsheyt*, ſeydt hy, zyn twee teeckenen om het vleeſch van alle dieren wel te kennen; vvaer op lettende, ſoo meught ghy van ſulcken vleeſch, daer ghy die twee teeckenen in vint, vrijelick u bekomſte eten: daer ghy geen van beyden in en vint, dat moet ghy laten ſtaen: daer

een

een van beyden maer in en is, daer meughtghy, alsser anders niet en is, wel afeten, maer niet mede versadight werden. Maer dese al-gemeene wetenschap en is niet genoegh tot het gebruyck, 't welck in elcke saeck besonder aen-gemerckt wert. Want gelijck wel te recht *Aristoteles 6. Nicomach. 8.* vermaent, indien yemant vveet dat lucht vleesch wel te verteeren, ende gesont is: ende niet en weet wat lucht is, die en sal de gesontheyt niet maken: maer die salse eer maken, diè weet dat het vleesch vande vogelen lucht ende gesont is. Op dat men daer van te vaster soude oordeelen, soo sullen vvy het onderscheyt wat nader uyt-leggen.

Voor eerst isser verschil tusschen het vleesch der vogelen ende vier-voetige dieren: daer nae oock tusschen 't gene dat vvilt ofte gemest is. Ende niet alleen in 't gemeen van malkanderen, maer oock tusschen het vleesch vãn een ende 't selfde dier, het welck mede verscheelt na de jaren, het voer, het lant, den Hemel, de gestaltenis, ende de leden.

Het vleesch van de vier-voetige dieren is vaster eñ swaerder als het vleesch van vogelen; eñ hoe het dier van beyde grooter is, hoe het stercke voedsel geeft. Daer beneffens is het tamme meesten-deel beter, als het vvilde; het welck weyniger, eñ swaermoedigh bloet maeckt, *Rhases* 3. ad Almans. ende *Isaac de universal. diætis* cap. 13. Onsen *Galenus 3. de Alim. facult.* eñ *lib. de atten. diætâ*, seyt dat het vleesch van de wilde dieren drooger is, als van de tamme, om dat de tamme minder geoeffent werden, ende gemeenlijck in vochtiger lucht leven: ende d'ander veel loopen, door bergen ende bosschen haer vermeyden,

meyden, ende in open plaetsen haer onthouden. Waer uyt geschiet dat in een soorte van dieren, het wilde ende tamme vleesch veel verscheelt.

Het besonder verschil sullen wy beginnen vande *Iaren*, de welcke in elck dier groot onderscheyt maken. Want in al de geslachten der Dieren, is het oude vleesch hart, droogh, ende swaer om te verteren: het jongh geboren al te vochtigh, en vol overtollige vuyligheyt: 't gene tusschen beyden is, ende noch syn volkomen wasdom niet en heeft, hout de middelmaet. Soo dat men dese rekeningh moet maken, dat elck dier hoe het jonger ende syn geboorte nader is: eñ dat de vochtigheyt allencxkens met de jaren vermindert wert, tot dat den Ouderdom een heele verdrooginge in-brenght. Elck dier dan, 't welck te vochtigh is, behoort in de fleur van syn jaren gegeten te werdē; ende dat te droogh is, voor die tijt. Daerom heeft *Galenus* vvel geseyt, dat het vleesch van Verckens in het lest van haer leven best verteert wert van luyden die op het best van haer leven zijn, ende haer Lichaem veel oeffenen: Maer dat voor andere bequaemst zijn de Verckens die noch groeyen. Vorders ghelijck de Verckens in de fleur van haer jaren, nut zijn voor jonge luyden die wel gedaen zijn: alsoo zijn oock de Ossen, die tot sulcke jaren noch niet ghekomen en zijn. Want een Os is van gematigheyt veel drooger als een Vercken: gelijck oock een man in't best van syn leven drooger is als een kint. Al het onderscheyt van de jaren staet tusschen dese palen, waer onder ofte over de verkiesinge van't vleesch nopende de gematigheyt niet en mach geschieden.

Ten tweeden maeck het *Voer* geen kleyn onderscheyt. De dieren, de welcke teere ende eerst uytspruytende kruyden, ofte jonge loten van boomen na haren genoegen eten, zijn vet ende wel gedaen, ende dien volgende bequaemst om ons te voeden. En ter contrarie die groote kruyden, ende al in't zaet staende geerne eten, die zijn meesten-deel bequaem om in de Somer, of 't eerste van den Herfst geslagen te vverden. Het welck *Hippocrates* oock aenvvijst op het eynde des vierden Boecx van de maniere van leven in haestige sieckten, alwaer hy seyt, dat het Geyten vleesch Somers het beste is, ende in den Herfst het quaetste. *Alsoo*, ghelijck *Galenus* dat uyt-leyt, in't eynde van de Lenten, ende in de Somer de Geyten bequaem voedsel hebben, aen de jonge loten ende malse uyt-spruytselen van de boomen, de welcke in den Herfst verharden, eñ in hout veranderen. Ende in't tegendeel seyt hy, is het vleesch van de Dieren die kruyt eten, quaet in de nae-Somer, om datse niet meer groen gras en hebben.

Ten derden hebben wy 't onderscheyt gestelt in't *Lant*, naer welckers neut den aert van't voer treckt. Want schrael ende dor lant, eñ dat magere bergen heeft, sal ander dieren uyt-leveren, als weelige ende vette weyen, ende vruchtbare bosschen. *Aristoteles* seyt dat het vleesch van de vier-voetige dieren, die in vochte, ende broeckachtige plaetsen weyden, erger is, als van de gene, die in hooge plaetsen gaen. Hy seyt oock op een ander plaets, dat de dieren die op bergen en klippen loopen, veel wilder zijn, als die haer in't vlacke velt houden. Welcke verande-

ringh

tingh van manieren na de verſcheyde woon-plaetſe oock in de menſchē in het tweede boeck aen-geweſen is.

Voor 't vierde is *den Hemel:* die niet vveynigh den aert van het voer, ende de Landouwe en verandert. Ende al-hoe-wel deſe drie ſoo aen malkanderen vaſt zijn, datſe alle te ſamen maer een onderſcheyt ſchijnen te maken: ſoo brenght even-vvel elck den Lichame wat beſonders by, 't welck in de eervaringe lichter te bemerckē is, als te beſchrijven. Want dat veel dingen in eenige Landen niet waſſen en willen, dat ſommige op de een plaets weeldiget waſſen, als op d'ander, wat oorſaeck iſſer anders te vinden, als in de Lucht, ende geſtaltenisſe des Hemels? Dat by ons de Vrieſſche Oſſen grooter als andere zijn, kan men op geen ander oorſaeck leggen: de welcke oock by den Poëet *Iuvenalis* aengemerckt is in de Spaenſche ſchapen, die hy met deſe verſſen prijſt. *Sat. 10.*

Daer is en edel gras vol geurs en vvonder ſoet,
Dat in de Spaenſche kuſt de ſonge ſchapen voet,
Daer is een ſoete lucht, en vvonder klare beken,
Die uyt een hoogen bergh of van de rotſen leken.
Al dienſtigh voor het vee: maer dat ick hooger acht
Daer is in dat gevveſt een onbekende kracht,
Een ſtil en vreemt geheym als uyt de lucht geſegen,
Daer niemant recht en vveet vvaer in het is gelegen:
Siet daer uyt heeft het ſchaep hier vry al beter keeſt,
Als elders daer men eet van dit onnooſel beeſt.

Ten vijfde, *de Geſtaltenis:* Want een vleeſch is altijt beter ende meer voedende vet als mager. Al-

hoe-wel dat hier oock maet moet gehoudē werden; vvant *Platina* heeft seer wel, ende na de konste der Medicijns geschreven, dat het beste vleesch is, het welcke niet al te vet, ofte al te mager en is. Alsoo de groote vettigheyt den appetijt ende lust om te eten bederft, het verteren ontroert, ende de Maegh los maeckt. Hierom, seydt hy, sal men van het vetste vleesch het magerste, ende van 't gene dat heel mager is het vetste eten.

Hier toe behoort het Lubben, 't welck wondere kracht heeft, om de gematigheyt ende de gestaltenis te veranderen. Want het vleesch van de gelubde dieren krijght gansch een anderen smaeck en reuck, ende is derhalven niet alleen aen-genamer, als van de ongelubde, vvelckers vleesch een swate ende stercke scherpigheyt van hem geeft, maer oock veel gesonder, gelijck *Galenus* betuyght. *Martial. 3. 24.*

Vt citò testiculos per acuta falce secaret,
Teter ut immunda carnis abiret odor.

Dit lubben is al een oude vvreetheyt, om syn leckerheyts vville de nature *selve soo* smadelijck ongelijck aen te doen. *En* ten is niet by de mannekens alleen *gebleven*, maer oock tot de wijfkens gekomen, gelijck by *Aristoteles 8. de Hist. anim. 50.* ende *Columella 7. de re rust. 9.* te sien is, vvelckers vleesch daerom oock soeter en aengenamer *Galenus* seyt te wesen, als van andere vvijfkens. Ende nu is dat by ons oock gevonden, om aen de hoenderen in't werck te stellen, die daer door seer vet werden.

Ten sesten *de Leden.* Want elck deel van een dier is verscheyden in voedsel, ten aensien van't geheele lichaem.

De

De uytterste deelen, als **Voeten/ Snuyt/ Ooren/** zijn taey ende hart te verdouwen, ende geven weynigh voedsel. De voeten zijn even-wel beter als de snuyt, de snuyt als de ooren, die gemeenlijck niet als craeck-beenen ende vel zijn.

De *Cartilago* ofte **Craeck-beenen** van vol-wasse dieren en konnen geenlins verteert vverden: maer van de gene die noch in de groey zyn, indiense inde mont wel geknaeut, ende in de maegh wel verteert werden, soo gevense den Lichame voedsel, maer vveynigh.

De **Tonge** is aengenaem van smaeck, licht te verteren, dan geeft weynigh voedsel.

De **Klieren** zijn malsch eñ lieffelijck; de lieffelijckste, die ontrent de mammen vol melck zijn. Sy geven voedsel het vleesch gelijck, indiense wel verteert vverden. Anders maken sy taeuwe, ende slijmerachtige vochtigheyt.

De **Nieren** werden gehouden van quaet sap, hart om te verteren, ende met de hoedanigheden van't vvater, datter door moet loopen, wat besmet, het welck de smaeck oock soude uyt-wijsen, nae het seggen van *Aristoteles*, ende *Aëtius*. Dan ick, diese geerne ende daerom veel ete, heb sulcken smaeck noyt konnen proeven, ende kan oock niet sien, alsoose een vast, ende door veel kleyne aderkens wel gevoedet vleesch hebben, waerom datse niet onder het goet voedsel soudē mogē gerekent werdē.

De **Herssenen** walgen in de maegh, maken kout ende slijmerigh voedsel. Even-wel de Herssenen van de vogelen lucht ghebraden ende met zout en peper, om de vochtigheyt te matigen, gegeten, en

werden niet mispresen. Daer van seyt een Poëet:

Eet d'oogen van een vier-voet dier,
Gebraden aen een luchtigh vier:
Maer van de vogels eet het breyn,
Dat is u dienstigh, soo ick meyn;
Doch op dat het gesonder zy,
Soo doeter zout en peper by.

Ende in't algemeen, die geerne Herssenen eet, sal daer by doen peper, orego, oft diergelijcke, die hare taeye slijmerigheyt, ende kouwigheyt konnen verbeteré, hebbende een door-dringende ende verwarmende kracht. Anders zijnse onnut tot voedsel.

Het Merch in de beenen, is warmer, vetter, eñ lieffelijcker als de Herssenen. Wat veel gegeté doet het walgen, gelijck de Herssenen: het geeft evenwel meer voedsel, als't wel verteert wert.

De Klooten van vier-voetige dieren zijn hart om te verteren, ende van quade gijl, om eenige senijnige stanck die sy ofte door het maken van't zaet, ofte door haer eygen voedsel bekomen hebben. Maer de Klooten van de jonge dieren, die noch niet gespeelt en hebben, zyn daer vry af, ende derhalven beter.

Dan de alder-beste zyn de **Hane-Klooten**/ insonderheyt de gemeste, die goet ende lieffelijck voedsel geven. Siet *Silvat. Controvers. 8.*

Het Hert is hart van vleesch, ende met vele veselen door-weeft: geeft wel veel, ende geen quaet voedsel, als het wel verteert wert, dan is swaer om te verteren.

De Lever is' mede niet licht te verteren, gaet langh-

langhsaem nae beneden, ende maeckt grof bloet. Men placht hier voormaels veel te houden van de Lever van een Vercken, dat met Vijgen gemest was: als oock van Gansen-lever, waer van wy hier na sullen spreken. *Cardanus* prijst onder alle kost de Lever van de Vogelen, sommige oordeelē voor de beste de Lever van een Hoen, een Gans, ende End. *Bapt. Fiera* geeft dit oordeel:

Colla jecurque calent, sed colla fluentibus hument:
Gallina, anser, anas, mollius hepar habent.

De Milt is van quaet ende swaermoedigh sap, oock on-aengenaem van smaeck, als hebbende eenige wrangigheyt.

Van de **Maegh** spreeckt *Galenus* aldus: De Maegh wert meer in spijse gepresen als de Darmen, insonderheyt van gemeste Hoenderen, ende noch meer van Gansen: want sy is lieffelijck, even-wel dick en hart, ende derhalven swaer om te verteren, maer diese verteren geeftse veel voedsel.

De Longe is soo veel lichter om te verteren, als haer gestaltenis yelder is. Sy geeft weynigh, ende koudachtigh voedsel.

Wat belanght het ander ingewant, buyten de Verckens-darmen, is de rest niet bysonders.

Ende aldus het onderscheyt van de Jeden aengewesen zijnde, sal ick dit Capittel eyndigen, als ick eerst geseyt sal hebben datter in't vleesch selver verscheydenheyt gevonden wert, want anders ist aenden hals, aen de schouderen, aen de heup, aen de lenden, ende andere deelen, hier malsser, daer harder, ende soo voort. Ende in't gemeen wert het

vleesch dat aen 't been staet voor het lieffelijckste gehouden: waer van ons spreeck-woort komt, *Het Vleesch, dat aen 't been staet, is soet:* het welck al van oudts herkomt, want *Athenæus* verhaelt dit versken, uyt een oudt Poëet:

Τὸ γὰ πρὸς ὀστῶν φασὶ κρέας εἶναι γλυκύ.

Adhærens ossi est dulcior, ut ajunt, caro.

Van het Vleesch der tamme Viervoetige Dieren.

Het XII. Capittel.

KOmt leert hier, Hollants volck, vvaerom dat aen de Io-
Het eten van het svvijn door Mosen is verboden (den
En hoe het dient genut, en hoe nae rechten eysch
Men eygent aen den mont het machtigh ossen-vleysch.
Leert vvijders dat het kalf is dienstigh om te stachten,
En dat geen vvijse kock het schaep en moet verachten,
Geen bockje van gelijck ter vvijl het beesje suyght,
En nae de geyte-melck, en nae den elder buyght.
Een hamel van een jaer wilt dien oock niet versmaden,
Hy kan met nutte spijs een holle maegh versaden:
Maer vvat het lam belaught, het dient te zyn gespaert
En tot een ander tijt en meerder nut bevvaert.

Maer